

Bölgesel Bütünleşmeye İnşacı Bir Yaklaşım: MERCOSUR'un Ortaya Çıkışı ve Düşünsel Süreçler

A Constructivist Approach to Regional Integration: The Emergence of MERCOSUR and Ideational Processes

Can DONDURAN *

Makale Geliş Tarihi / Received :15.05.2020
Makale Kabul Tarihi / Accepted :07.12.2020

ÖZET

Bu çalışma, MERCOSUR örneği üzerinden bölgesel bütünleşme hareketlerini İnşacı bir yaklaşımla analiz etmeyi hedeflemektedir. Disipline hâkim geleneksel söylem ışığında gerçekleştirilen incelemelerde göz ardı edilen sosyal inşa süreçleri, aktörlerin kendilerine ve birbirlerine yönelik kimlik algıları gibi düşünsel faktörlerin analizin merkezine yerleştirilmesi, MERCOSUR'un ortaya çıkışı ve Güney Amerika bütünleşmesinin hali hazırdaki şeklini alması hususunda birçok noktayı aydınlatacaktır. Böylesi bir yaklaşımın diğer bölgelerde gelişen bütünleşme yapıları ve eğilimlerine de odaklanması gelecekteki çalışmalarda bölgesel bütünleşme konusunun daha sağlam bir temele oturmasını sağlayacaktır. Bir bölgesel bütünleşme hareketinin gelişip derinleşmesinin ekonomi ve güvenlik gibi alanlarla sınırlı kalmamasına bağlı olduğu gerçeği, ancak çok çeşitli araçlara ve doğası gereği esnek bir yapıya sahip olan böyle bir yaklaşımla ortaya çıkacaktır. Özellikle Avrupa bütünleşmesinin önünde zor bir dönem durduğuna ilişkin görüşün gittikçe güç kazandığı bu günlerde bütünleşme hareketlerinin, analize materyal olmayan faktörleri dahil eden İnşacı bir perspektiften ele alınması, söz konusu bu hareketlerin geleceği ve yeni koşullara adaptasyonu konusunda öngöründe bulunabilmek adına oldukça önemli olacaktır..

Anahtar Kavramlar: *Bütünleşme, Bölgeselcilik, İnşacılık, Güney Amerika, MERCOSUR*

ABSTRACT

This study, basing on the case of MERCOSUR, aims at analyzing regional integration initiatives through a Constructivist prism. Placing certain ideational factors, such as social construction processes, the actors' attribution of identity to themselves and the others, which have been mostly disregarded by the studies grounded upon the conventional analytical frameworks of the IR discipline, at the center of the analysis would shed light on various points regarding the foundation of MERCOSUR and the present state of the South American integration movement as a whole. Moreover, the application of such an approach toward other regional integration processes would contribute to the strengthening of the ground upon which the future regional integration initiatives would be built. The fact that the development and the deepening of any regional integration movement depends on its success in not to be strictly limited to the economic concerns and the security considerations would be explained only through a Constructivist vision with its large explanatory tools and inherently flexible structure. Given the growing concerns with regard to European integration, analyzing the structures of regional integration from a Constructivist perspective that considers non-material factors substantial within the proposed analytical framework would be key to understand, and even foresee, to some extent, the future and the adaptation of these movements to the newly emerging circumstances.

Keywords: *Integration, Regionalism, Constructivism, South America, MERCOSUR*

* Arş. Gör., İstinye Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, can.donduran@istinye.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-2737-1410

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler disiplinin özgün bir alt disiplini olarak bölgesel bütünleşme alanı, farklı kıtalardaki bütünleşme dalgaları ile birlikte birçok araştırmaya konu olmuş olsa da temelde, bu çalışmaların vizyonu genel anlamda sınırlı kalmıştır. Ana disiplinin bazı problemlerinden kaçınılmaz olarak etkilenen bütünleşme çalışmaları aynı zamanda kendi içerisindeki Avrupa merkezli bakış açısı, özellikle 1980lerin sonlarına kadar devam eden geleneksel yaklaşımların alandaki hakimiyeti ve gerçekçi olarak söylemek gerekirse, başarılı bütünleşme örneklerinin sayıca azlığı dolayısıyla genellemelerin oldukça güç olduğu, ampirik çalışmaların oldukça sınırlı kaldığı bir alan olarak öne çıkmaktadır. Bu noktada, Soğuk Savaş'ın son dönemlerinde, disiplin içerisinde gelişen eleştirel yaklaşımların ve aynı zamanda etkinliğini artıran küreselleşme fenomeninin de inkâr edilemez katkısıyla, bütünleşme çalışmaları gittikçe zengin bir görünüm kazanmış ve Avrupa dışındaki bölgelerdeki bölgeselleşme hareketleri de farklı perspektiften ele alınır hale gelmiştir.

Bu çalışma, Güney Amerika bölgesindeki bütünleşme hareketlerini inşacı bir perspektiften ele almayı hedeflerken, ölçeği gereği uygulamayı MERCOSUR örneği ile sınırlandırmaktadır. Bölgesel bütünleşme alanındaki çalışmalar içerisinde konumumuzu açıklayan genel bir bölümün ardından, çalışmanın ikinci bölümünde, teorik çerçeve ele alınacaktır. İnşacılığın seçilmesi ve genel olarak bölgeselleşme alanında analize sağlayabileceklerinin ele alındığı bu bölümün ardından Güney Amerika Kıtası'nın önemli bölgeselleşme hareketlerinin başında gelen MERCOSUR üzerinde durulacak ve oluşumunun tarihsel arka planı ve ortaya çıkmasını sağlayan bölgesel kimliğe dair faktörler incelenecektir.

1. BÖLGESEL BÜTÜNLEŞME ÇALIŞMALARI

Bölgeselleşme, doğası gereği hem lokal hem de günümüz dünyasının aktörler arasındaki karşılıklı bağımlılığın giderek arttığı işleyişi düşündüğünde, küresel dinamikler ile karşılıklı etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Bu etkileşimin boyutu ve yoğunluğu incelenen aktörlerin uluslararası sistemdeki konumlarına göre değişkenlik gösterebilse dahi bu genelleme, XXI. yüzyılın küreselleşen dünyasında her bölge için geçerlidir. Bütünleşme hareketlerinin ortaya çıkışını ele alarak daha net bir biçimde ifade etmek gerekirse, “[b]ütünleşme, bir yandan küresel dengelerden, gelişmelerden, ulus-devletlerin ve toplumların *status-quo*'yu korumaya yönelik taleplerinden doğmakta, öte yandan küresel sistemi, bölgesel paradigmaları, ulus-devlet yapılarını ve toplumsal algı ve davranış biçimlerini değiştirmektedir. Bu haliyle hem sistemlerden etkilenmekte hem de sistemleri değiştirmektedir (Dedeoğlu, 2015: 19).” Bu çerçevede, bütünleşme hareketleri, aynı anda farklı dinamikleri ele alan ve hem bölgesel hem de küresel ölçekteki yapılar arasındaki ilişkilerin doğasını geniş biçimde analiz eden bir bakış açısıyla incelenmeyi gerektirmektedir.

Kuramsal anlamdaki en önemli sorun ise çalışmaların büyük bir çoğunlukla ya Avrupa bütünleşmesi üzerinde olması ya da bu örnekten hareketle geliştirilmesidir. Daha çok bu sürecin doğru ve yanlışlarının vurgulanmasına odaklanan çalışmalar, alanın sınırlarını daraltan önemli faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar Avrupa Birliği'nin en başarılı bütünleşme hareketi olduğu noktasında alanda neredeyse tam bir fikir birliği mevcutsa da bütünleşme çalışmalarının kapsamı “kuramsal anlamlar bakımından yalnız Avrupa Birliği'ne bağlı kaldığından daralmakta ve çoğu kez kuram ile pratik aynı düzlemde açıklanır hale gelmektedir (Dedeoğlu, 2015: 19).” Bu bağlamda, çalışmamızın öncelikli amaçlarından biri, analizi Avrupa

dışındaki bir örnek üzerinden şekillendirerek bu kısıtlı yapının etkisinin azalmasına katkıda bulunmaktadır. Bunun yanında, bölgeselleşme çalışmalarının içerisinde şekillendiği ve alanın sınırlarının daralmasının bir diğer önemli faktörü olan analitik çerçeveye de değinilmelidir.

XX. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte kayda değer bir gelişim gösteren bölgeselleşme çalışmalarında hâkim yaklaşımlar genelde uluslararası ilişkilerin geleneksel perspektifinde şekillenmiştir. İki kutuplu sistemin askeri güvenlik odaklı yapısının da etkisiyle kaçınılmaz olarak bu odakla biçimlenen çalışmalar, aynı zamanda, sistem üzerindeki süper güç baskısı ile bölgeselleşmeye yönelik hareketlerin incelemenin merkezinden uzakta kalmasına yol açmıştır. “Eski bölgeselcilik” olarak da adlandırılan bu dönemdeki hareketler, genel anlamda ya ulus-devletlerin egemenliklerinden taviz vermesi üzerinden ya da bölgesel anlamda barışın sağlanması çabalarını merkeze alarak tanımlanıp incelenmiştir. Ancak hem Latin Amerika’nın görece bölgesel barışın sağlandığı bir alan olması gerek bazı ulusüstü kurumlara rağmen egemen devletlerin bütünleşme süreci üzerindeki kontrolü kaybetmeye karşı aşırı duyarlı olması, bu yaklaşımların Güney Amerika üzerindeki incelemelerde işlevsel biçimde kullanılmasını zorlaştırmaktadır (Dabène, 2009: 5-7).

1980lerden itibaren gelişen “yeni bölgeselcilik” yaklaşımı ise bütünleşmenin tanımı ya da karşılıklı etkileşim içerisinde bulunduğu dinamikler açısından önemli yenilikler sunmamaktadır. İdeolojik savaşın sonuna yaklaşılması ve gittikçe hissedilirliğini artıran küreselleşme ile bile birlikte değişen uluslararası çevrenin hesaba katılması sonucu bütünleşme çalışmalarına getirilen bu yenilik, belki analizin evrimi açısından önemli bir kırılma noktası oluşturdu ama temelde, eski bölgeselcilik çalışmalarının sınırlı vizyonunu çok öteye taşıyamadı. Bunun en önemli sebebi de aslında analizde geleneksel teorilerin hakimiyetinin tam olarak sorgulanamaması olarak değerlendirilebilir. Fredrik Söderbaum’un (2003) da vurguladığı gibi; “eski dönemin aksine, yeni bölgeselcilik çok boyutluluğu, karmaşıklığı, değişkenliği ve bağdaşmazlığı ile ve genelde gayri resmi toplantılarla bir araya gelen çeşitli devlet ve devlet dışı aktörleri kapsaması ile nitelendirilir (ss. 1-2).” Daha farklı kelimelerle ifade edilirse, yeni bölgeselcilik, “... devlet, pazar ve toplumsal aktörleri içeren; çevre, ekonomi, kültür, siyaset, güvenlik gibi farklı alanları da kapsayan çok boyutlu ve heterojen bir fenomendir... [ve] bu süreç, devlet egemenliğini sorgulamaya açan, ulusal, bölgesel ve küresel bağlam arasındaki çizgileri bulanıklaştıran küreselleşmeye bağlı olarak ele alınır (Fabbri, 2005: 3).” Yani, yeni bölgeselcilik çalışmaları, uluslararası boyuttaki dönüşümleri analize adapte ederken daha önce vurgulandığı gibi oldukça sınırlı olan vizyonu genişletmek noktasında yeterli katkıyı sunmamaktadır.

Bu noktada, her iki periyotta da analizin materyal faktörlere odaklı biçimde şekillenen uluslararası ilişkiler disiplininin klasik teorileri hakimiyetinde gelişmiş olmasıdır. “Bölgesel bütünleşme sürecini jeostratejik mantıkla açıklayan realizm, karşılıklı ekonomik bağımlılığı öne çıkaran neoliberalizm, uluslararası küresel düzlemde marjinalleşmeye tepki odaklı yeni-yapısalcılık veya teknik bir alandan diğerine ‘spill-over’ etkisini merkeze alan neofonksiyonalizm” (Santos, 2009: 1) çalışmalarda çok önemli bir noktanın, düşünsel faktörleri de kapsayan tarihsel süreçlerin eksik kalmasına yol açmaktadır.

Bu perspektifte, bölgesel bütünleşme çalışmalarının sınırlarının genişletilmesinin bir yolu da bu eski ve yeni dikatomisinin kısır ayrımından uzaklaşmaktır ve bu çalışmada da bu yol benimsenecektir. Bunun öncelikli sebebi, bu iki dönemi net biçimde ayırmak için herhangi bir kriter

bulunmaması ve bunun genelde keyfi önceliklere göre şekillenmesidir. İkinci önemli nokta ise, bu bakış açısının “evrimsel ve kümülatif bir süreç” (Fabbri, 2005: 23) olan bölgeselleşmenin bu boyutunu göz ardı etmesi ve yaşanan tecrübelerin önemini ihmal eden, tarihsel perspektiften yoksun bir analizi meydana çıkarmasıdır. Bu ayrıma dayalı olarak gelişen üçüncü ve son sorunsal ise materyal olmayan, düşünsel ve kimlik inşasına ilişkin faktörlerin etkilerinin, bu çerçevedeki bir analiz tarafından dikkate alınmaması durumudur. Bu çalışmanın teorik çerçevesi olarak belirlenen, bir sonraki bölümde daha detaylı olarak incelenecek olan inşacılığın bu belirtilen sorunlara getirdiği kapsamlı ve tatmin edici cevaplar, teorinin bölgesel bütünleşme çalışmalarına sunduğu potansiyel katkının boyutu görmemizi sağlarken, kökenleri çok eskilere dayanan, uzun sosyalleşme, öğrenme ve karşılıklı etkileşim süreçleri aracılığı ile ortaya çıkmış olan ve bölgesel bir kimlik etrafında şekillenen Güney Amerika bütünleşmesi konusunda ve MERCOSUR örneği özelinde oldukça açıklayıcı olacaktır. Aynı zamanda, bu çalışma boyunca kullanılacak olan bölgesel bütünleşme tanımı da Olivier Dabène tarafından öne sürülmüş olan tanım olacaktır. Yazara göre, “Bölgesel bütünleşme, ortak fikirleri, amaçları ve bunlara ulaşma metotlarını paylaşan aktörler tarafından sağlanan ve böylece bir bölgenin inşa edilmesine katkıda bulunan, siyasal birimler arasındaki artan etkileşimin tarihsel bir sürecidir (Dabène, 2009: 10).” Bu tanımı daha da zengin ve kapsamlı hale getirmek adına sosyal olarak inşa edilen bölgesel kimliklerin bu süreçte oynadığı rolün de eklenmesiyle, bütünleşme hareketlerinin gelişmiş bir analizi mümkün olacaktır.

John Gerard Ruggie'nin (1998) vurguladığı gibi “uluslararası gerçekliğin yapıtaşları materyal olduğu kadar düşünseldir” (s. 33) prensibinden hareketle, Latin Amerika örneğine geçmeden önce, öncelikle inşacılığın genel olarak uluslararası ilişkiler disiplini ve özelde bölgesel bütünleşme çalışmalarına katkısına değinmek gerekmektedir.

2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İNŞACI YAKLAŞIM VE BÖLGESEL BÜTÜNLEŞME

Kuramsal kökenleri disiplinindeki Üçüncü Büyük Tartışma içerisinde bulunan inşacı perspektif, eleştirel teorilerin ampirik anlamdaki eksikliği ve geleneksel yaklaşımların materyal olmayan faktörleri görmezden gelen tavrı arasında bir köprü görevi görmeyi vadetmektedir (Hopf, 1998). Bu anlamda, Adler'in (1998) ünlü makalesinin başlığında da görülebileceği üzere, inşacılık, söz konusu bu iki farklı yaklaşım arasında bir “orta yol” olarak değerlendirilebilir.

İnşacı yaklaşımın bu çalışmanın konusu ile ilintili olarak hayati önemde görülen önermelerinden ilki, analizde tarihsel süreçlere merkezi bir rol atfetmesidir. Tarihi bir sosyalleşme süreci olarak ele alan bu bakış açısına göre dünya, sosyal olarak inşa edilmektedir. Bu şekilde bakıldığında, “bölgelerle ilgili olarak, kendiliğinden ortaya çıkan doğal ya da nesnel hiçbir şey yoktur; bilakis, sosyal anlamda inşa edilmiş olarak ele alınmalıdır (Fabbri, 2005: 4).” Analizin eksenini bu yaklaşım üzerine oturtulduğunda, yukarıda vurgulanan, bölgesel bütünleşme hareketlerinin önemli bir belirleyicisi olarak da nitelendirilen edinilmiş tecrübeler ve ortaya çıkan yapının arkasındaki tarihsel süreç hak ettiği değeri görürken, söz konusu hareketler daha isabetli biçimde açıklanabilmektedir. Hem toplumsal hem de devletlerarası seviyede şekillenen ilişkilerin tarihsel bir pencereden analize dahil edilmesi, ortaya çıkan, bölgesel ölçekte organize olmuş yapı ve kurumların şekillenmesi, işleyişi ve hatta geleceği ile ilgili olarak oldukça önemli ipuçları sunmaktadır.

İnşacılığın katkısını ortaya koyan bir diğer nokta, yapıların oluşumunda ve anlamlandırılışı noktasında öznelarası kavrayışlara (*intersubjective understandings*) verdiği kayda değer önem ile birlikte kimlik ve çıkarları, bağımlı değişkenler olarak ele almasıdır (Wendt, 1992). Aktörlerin karşılıklı etkileşimleri ve bunların doğal sonucu olan öğrenme süreçlerini sistemik yapılar üzerinde şekillendirici rol oynayan etmenler olarak ele alması sadece uluslararası ilişkiler disiplinindeki çalışmaların geneli için değil aynı zamanda, kökeni uzun bir geçmişe dayanan bölgeselleşme hareketlerinin evrimi ve güncel halini anlamak açısından da oldukça aydınlatıcıdır. Sistemik ve – diğer aktörlerini varlığını da kabul ederek- devlet merkezli bir bakış açısını savunan Wendt’e (1995) göre, “uluslararası politikanın temel yapıları materyal olmaktan ziyade sosyaldır...ve bu yapılar, aktörlerin sadece davranışlarını değil, kimlik ve çıkarlarını şekillendirirler (ss. 71-72).” Bölgeselleşme, küresel sistemdeki yapısal bir değişikliğe işaret etmesi dolayısıyla bu perspektif ile ilişkilidir. Karşılıklı etkileşimler yoluyla uluslararası ya da bölgesel dinamiklere ilişkin algıları değişkenlik gösteren aktörlerin bütünleşmeye ilişkin farklı bağlamlarda değişkenlik gösteren tercihleri de ancak bu çerçevedeki bir analizle açıklanabilir. Düşünsel faktörlerin, sosyal süreçlerle birlikte, aktörlerin kimlik ve çıkarlarının oluşumundaki kilit önemi de yine bu çerçevede aydınlanan önemli bir alan olarak değerlendirilebilir.

İnşacılığın, bu bağlamda ele alınacak olan son önemli noktası ise aktörün kimliğinin çıkar algısını ve yorumunu biçimlendirmek suretiyle uluslararası politikadaki davranışını belirlediği kabulüdür. Örneğin iş birliği konusunda, klasik yaklaşımların yapısal ve davranışsal bakış açılarına karşı çıkan inşacı perspektif ‘ben’ ve ‘diğeri’ne ilişkin algı ve beklentilerin karşılıklı ilişkisini davranış tercihlerini ve sonuçlarını belirleyici olduğu noktasına vurgu yapar (Wendt, 1992: 417). Devletlerin dış politika davranışlarının belirlenmesine, çıkarların önemi noktasında klasik yaklaşımlarla fikir birliği içerisinde olan bu bakış açısına göre, sosyal süreçler aracılığıyla inşa edilen kimlik, çıkarların belirlenmesinde dolayısıyla devletlerin davranışlarının ve tercihlerinin şekillenmesinde belirleyici rol oynar (Price, Resuss-Smit, 1998). Bu anlamda, devletlerin kendilerini ve diğer aktörleri algılama biçimleri, bölgesel ve uluslararası düzeyde konumlandıkları noktalar ve sahip oldukları ulusal çıkar algısı, uluslararası politikayla ilişkili bütün kararlarının olduğu gibi bütünleşmeye yönelik bakış ve davranışlarının da temelinde yer alır. Bütün bu faktörlerin göz ardı edilerek analizin sınırlı sayıda etmene odaklanması analitik anlamda olumsuz bir etki yarattığı gibi aynı zamanda, devlet davranışlarının anlamlandırılması, yorumlanması ve öngörülebilmesi açısından da önemli bir sorun teşkil eder.

Bölgesel bütünleşme alanında materyal olmayan faktörlere atfettiği kritik rolle inşacılık oldukça kapsamlı bir ontolojik gözlük sunmaktadır. Bu anlamda, hayati önemde olan düşünsel boyutu da analizin merkezine dahil ederek klasik teorilere dayalı çalışmalarda karanlıkta kalmaktan kurtulamayan önemli bir alana ışık tutarken, “[d]evletler arasındaki sosyal etkileşimin uluslararası sistem üzerindeki etkilerini, ulusal normların uluslararası normlar üzerindeki etkilerini, bir bölgesel bütünleşme içinde üretilen normların üye ülkelerdeki etkilerini ve karar alıcıların değişimlerini” konu edinen bu yaklaşım, “sosyal yapıların ortaklaşa belirledikleri ve sürekli değişen tutum, inanç ve beklentilerinin değerlendirmelere dahil edilmesini, toplumsal taleplere bağlı olarak devletlerin dış politika davranışlarının dikkate alınmasını ve bütünleşmenin de devletlerin karşılıklı subjektivite içindeki davranışları olabileceğinin düşünülmesini sağlamaktadır (Dedeoğlu, 2015: 178, 179).”

Sonuç olarak, inşacılığın disiplinin geneline sağladığı ufuk açıcı etki bir alt disiplin olan bölgesel bütünleşmeye de kaçınılmaz olarak yansımıştır. Çalışmaların, özellikle 90'lı yılların ikinci yarısından itibaren, gittikçe Avrupa dışında kalan bölgeler üzerinde yoğunlaşmasıyla da bu vizyon genişlemesi tam anlamıyla hissedilir hale gelmiştir. Bu anlamda, inşacılığın yukarıda belirtilen katkılarının Güney Amerika bölgesel bütünleşmesi üzerinden ampirik bir analize tabii tutulması hem konunun somutlaşması hem de bu bölgedeki bütünleşme hareketlerinin yapısı ve doğasının anlaşılması açısından oldukça faydalı olacaktır.

3. İNŞACI PERSPEKTİFTEN MERCOSUR

Bu bölümde, öncelikle Güney Amerika Ortak Pazarı'nın (MERCOSUR) ortaya çıkışından bugüne kadar geçirdiği evreler ve genel özelliklerinden kısaca bahsedilecek olup daha sonra tarihsel altyapısı ve kuruluşundan bugüne bölgesel kimlik anlayışının mevcut halini almasındaki rolü ele alınacaktır. MERCOSUR'un üzerinde şekillendiği tarihsel alt yapı ve bölge ülkelerinin karşılıklı ilişkilerdeki tutumlarının bu süreç içerisinde geçirdiği evrim, bu bölgesel örgütün oluşumunu ve doğasını anlamak adına oldukça kritik önemdedir. Aynı zamanda, küresel dev bir gücün, Amerika Birleşik Devletleri'nin, 'arka bahçesi' gibi görülmekten yıllarca kurtulamayan bir bölgede ortaya çıkması da yine MERCOSUR'un işaret edilen yapısı ve işleyişi ile ilgili olarak kritik önemdedir. Bu anlamda, ele alınan bölgenin uluslararası sistemdeki pozisyonu ve tarih içerisinde yaşadığı dönüşüm gibi etmenler de bu anlamda, belirleyici unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

3.1.MERCOSUR

26 Mart 1991'de Paraguay'ın başkenti Asunción'da imzalanan Asunción Anlaşması ve buna ek olarak daha sonra kabul edilen 17 Aralık 1994 tarihli Ouro Preto Protokolü ile kurulan MERCOSUR'un beş üyesi, 2012 yılında katılan Venezüella ile birlikte, Brezilya, Arjantin, Paraguay ve Uruguay'dır. 18 Şubat 2002 tarihinde imzalanan Olivious Protoklü, örgütün yapısal ve kurumsal altyapısının tamamlanmasını sağlamıştır. Beş tam üyenin yanı sıra, Bolivya¹, Şili, Peru, Kolombiya, Ekvator ve Surinam ortak ülkeler olarak yer alırken, Yeni Zelanda ve Meksika da gözlemci sıfatıyla MERCOSUR'un içerisinde yer almaktadır.

Bölgesel bir ortak pazarın kurulması amacıyla, malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımını öngören Asunción Anlaşması'na göre üye ülkeler, aralarındaki gümrük duvarlarını indirip, dışarıya uygulanacak gümrük tarifelerinde ve genel ticaret politikasında ortak hareket etmeyi hedeflemişlerdir (Renwick, 2016). Bir serbest ticaret bölgesinden gümrük birliği aşamasını da geçerek bir ortak pazar kurma hedefiyle yola çıkan bu bütünleşme hareketi, genel açıdan başarılı olarak görülse de özellikle örgütün motoru olan önemli bölgesel aktörler Brezilya ve Arjantin'in yaşadığı çalkantılar, küresel dinamiklerin son dönemde sarsıntılı bir yapıda olması dolayısıyla birçok problemle de baş etme konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır. Blok içerisindeki ticaret hacmini 1990 yılındaki 4 milyar USD seviyesinden, 1997'de 20 milyara, 2010'da 88 milyara ve 2015'te de 108 milyara çıkaran MERCOSUR bu rakamlarla başarılı gibi görünse de bu ticaretin üye ülkelerin ticaretlerindeki yerinin 2000'den beri %5'e varan düşüş içerisinde olmasından dolayı da sorgulanır konumda olarak değerlendirilebilir (Ibid.). Altı

¹ Bolivya 2015 yılında tam üyelik sürecini tamamlamış ve anlaşmayı imzalamıştır. Tam üyelik için şu an anlaşmanın üye ülkelerin tamamının parlamentolarında onaylanması beklenmektedir.

çizilmelidir ki bu süreçte bölgenin küresel güçler tarafından, neoliberal politikaların bir laboratuvarı gibi görülmesi ve yine bu dönemde küresel ölçekte artan ticaret, bu rakamlar incelenirken göz önünde bulundurulmalıdır. Yani bu rakamsal değerler örgütün başarısının yanında, söz konusu periyotta uluslararası sistemin geçirmekte olduğu dönüşümün doğal sonuçlarını da yansıtmaktadır.

Ticarete ilişkin ekonomik öğeler dışında sosyo-kültürel ve siyasi öğeler de barındıran örgüt, 1999 yılında Brezilya'da daha sonra, 2001'de Arjantin'de baş gösteren ekonomik krizler sebebiyle yaşadığı yapısal zayıflamadan kurtulmak adına ekonomi dışındaki bu alanlara odaklanmanın hem bu krizi atlatmak hem de bütünleşmeyi güçlendirmek adına daha işlevsel olduğu sonucuna varmış ve bu noktaya yönelmiştir (Santos, 2009: 2-3). Eğitim ve diğer sosyal konularda geliştirilen iş birliği, bir anlamda, derin etkiler yaratan bu krizi atlattırma bir araç görevi görürken aynı zamanda, bölgesel bütünleşmenin maddi faktörler dışındaki boyutunun önemini de gözler önüne sermiştir. Bunun yanında üyelerin iç istikrarsızlıklarını ve kendi aralarındaki anlaşmazlıkların birçoğunu tam anlamıyla yenememiş olmaları ve yapının istikrarı adına gerekli siyasi olgunlukla egemenlik noktasında tavizde bulunmaya dair gönülsüzlükleri de Avrupa tarzı bir başarının yakın gelecekte pek mümkün görünmediğinin işaretleri olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca örgüte sonradan üye olan Venezüella'nın iç çalkantılarının blok içerisindeki ilişkilere ciddi biçimde yansması ve üyeliğinin askıya alınmasına kadar giden süreç de örgütün yapısı ve geleceği hakkında soru işaretlerine yol açmıştır. Son dönemde ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik ve politik durumun sadece örgütün değil bölgenin geleceği adına da endişe verici boyutlara ulaşmıştır.

Çalışmanın amacı gereği, oldukça detaydan uzak biçimde verilmeye çalışılan bu bilgiler MERCOSUR hakkında genel bir fikir sahibi olmak için yeterli olsa da bu bütünleşmeyi açıklayabilmek adına yetersiz kalmaktadır. Bunun sebebi ise bu verilerde detayların ihmal edilmesinden çok, uzun tarihsel süreçler boyunca şekillenen altyapıya ve bölgesel kimliğe dair aktörlerin son dönemde ortaya çıkan algılarına değinilmemesidir. Bu faktörlerin eksik olduğu bir bütünleşme analizi daha derin bir verileme yöntemiyle gerçekleştirilse dahi her zaman yetersiz kalacaktır. Bu bağlamda, bölgenin, kökenleri sömürge sonrası bağımsızlık dönemine kadar giden ve bugün MERCOSUR'a ulaşan karmaşık bütünleşme tarihi ve etkisi üzerinde durularak, bu süreçteki tecrübelerin bu bütünleşme hareketini şekillendiren etkisinin de analize dahil edilmesi oldukça önemlidir. Bunun yanında, yukarıda bahsedilen neoliberal dayatmalar karşısında şekillenen bölgesel kimlik ve bu kimliğin aktörlerin uluslararası alandaki tercihleri üzerindeki rolüne de değinilerek inşacı perspektifin altı çizilen noktaları bu bölgeselleşmeyi açıklamak adına analizin merkezinde yer almalıdır.

3.2.Güney Amerika Bölgesel Bütünleşmesinin Tarihi Arka Planı

Tarihi XVIII. yüzyıl sonlarına kadar uzanan, kimi yazarlarca, “az gelişmiş dünyanın en başarılı bölgesel bütünleşme çabası” (Wynia, 1970: 319) olarak da değerlendirilen Güney Amerika bütünleşmesi, hemen hemen her dönem sancılı, çalkantılı ve hem bölge içerisindeki hem de bölgedeki aktörlerin dış ilişkilerindeki sorunlardan oldukça etkilenen bir biçimde ortaya çıkmıştır. Bunda, bölgenin ABD'ye coğrafi yakınlığı ve bu küresel devin dönem dönem bölgeye dair artan ilgisi de çoğu zaman belirleyici konumda yer almıştır. Axline'nın (1981) kelimeleriyle ifade etmek gerekirse; “Güney Amerika bölgesel bütünleşmesinin en göze çarpan özelliklerinden biri hayatta kalma kapasitesi ve sayısız engel, yetersizlik ve başarısızlık karşısında aktif ve dinamik kalabilmesidir (s. 176).” XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Simon Bolivar öncülüğünde gelişen İspanyol

Amerikasını'nın birliğine yönelik fikirler, aynı yüzyılın sonlarında ABD'nin etkin rolüyle Panamerikanizm yönünde evrilirken, bu dönem, kıtadaki Güney-Kuzey ayrımının keskinleştiği ve Latin Amerikalı aktörlerin kimliğine anti emperyalist tohumların da serpiştiği dönem olmuştur (Dabène, 2009: 14-15).

Bölgedeki modern dönem bütünleşme hareketleri de geçmişin kalıntıları üzerine II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda inşa edilmeye başlanmıştır. Arjantinli iktisatçı Prebisch'in pazarların birleştirilmesi ve sanayileşmenin ekonomik gelişim adına önemli olduğunu vurguladığı düşüncelerinin de etkisiyle 1948'de BM nezdinde kurulan Latin Amerika ve Karayip Ekonomik Komisyon (CEPAL/ECLAC), bu yöndeki çalışmaların ilk adımını oluşturur (Ibid: 16). Bu çerçevede, 1960 yılında ortaya çıkan, korumacılık ve ithal ikameci yaklaşımı öne çıkaran Latin Amerika Serbest Ticaret Örgütü (LAFTA), son dönem bütünleşme hareketleri de dahil olmak üzere bölgedeki bir çok kurumun genel çerçevesini oluşturmuştur. Ancak yirmi yıl içerisinde bu politikaların ekonomik gelişmeyi sağlamadığı gibi blok içerisindeki aktörler arasındaki anlaşmazlıkların derinleştiği fikri, 1980 yılına gelindiğinde, hedefleri görece daha kısıtlı, üyelerin aralarında yaptıkları anlaşmaları düzenlemek adına hareket eden bir şemsiye örgüt niteliğine sahip Latin Amerika Bütünleşme Örgütü'nün (LAIA) kurulmasına yol açmıştır (Fabbri, 2005: 15). Tercihli bir ekonomik bölge öngören bu yapı, küreselleşme dalgasının gücünün artmaya başladığı dönemde bölgedeki bütünleşmenin sürdürülebilirliği için faydalı olarak nitelendirilirken, yeterliliği ise genelde tartışma konusu olmuştur.

Bu süreci takip eden dönemde MERCOSUR'un da kuruluşunun dahil olduğu artan bölgeselleşme dalgasına değinmeden önce, bu periyotta bölgesel dinamiklerdeki bazı değişikliklerden bahsetmek gereklidir. İlk olarak, bölgenin dinamikleri ve bu iki ülkenin kaynakları göz önünde bulundurulduğunda Arjantin ve Brezilya'nın inisiyatifinin Güney Amerika'daki kolektif hareketler için kaçınılmaz gereklilikte olduğu aşikardır. Hem coğrafi anlamda hem de ekonomik kapasite noktasında bölgenin başlıca temsilcileri olan bu güçlerin söz konusu dönem boyunca anti-demokratik ve genelde askeri yönetimler altında olup, kendi aralarındaki güvensizliğin doğurduğu gerginliğin ve rekabetin yarattığı tansiyon, bu hareketlerin önündeki en önemli engeli oluşturmuştur. Ayrıca, travmatik sömürge geçmişiyle ilişkili olması muhtemel egemenlik hassasiyeti, bölge dışı bir aktör tarafından teşvik edilen bütünleşme hareketlerine dair bir kuşku tetiklerken, başta bu iki bölgesel güç olmak üzere, bölge ülkeleri arasındaki ilişkilere hâkim güvensizlik bütünleşmeyi zorlaştıran huşular olarak öne çıkmıştır. 1982 yılındaki Falkland Savaşı'nda Arjantin'in tutumuyla zirveye ulaşan tedirginlik, 1983'te bu ülkenin, 1985'te de Brezilya'nın demokratik yönetimlere kavuşmasıyla yok olmaya başlamıştır.

MERCOSUR gibi bir örgütün kurulması gerekliliği noktasındaki farkındalığı artıran bir diğer düşünsel etmen, özellikle artan neoliberal baskılar ve ABD müdahalesi ile ilintili olarak, Arjantin ve Brezilya'nın yeni yönetimlerinin, söz konusu küresel dinamikler karşısında tek başlarına mücadele etmeye yeterli olmadıklarını ve ülkelerinin ekonomik zafiyetini kabul etme yönündeki yaklaşımlarıdır. Daha net bir biçimde ifade etmek gerekirse, "karşılıklı etkileşim, sosyalleşme ve öğrenme süreçleri aracılığıyla, Arjantin ve Brezilya'daki kilit aktörler birbirlerine ilişkin büyük güç oldukları yönünde değil; krizde ve düşüşte olan, güçsüz ve savunmasız birer gelişmekte olan ülke oldukları yönünde imajlar üretmeye başlamışlardır (Fabbri, 2005: 17)." Aralarındaki ilişki üzerindeki rekabet, düşmanlık ve güvensizlik yerini karşılıklı bağımlılık ve

kaderlerinin birbirlerine bağlı olduğu inanışına yerini bırakırken, ortak liderlik anlayışı da güç kazanmaya başlamıştır. Bu ülkelerin kendilerine ve birbirlerine dair geliştirdikleri algı ve anlayışların oldukça belirgin biçimde değişmesi bölgenin kaderi açısından belirleyici olmuştur. Öncelikle ikili ilişkilere yansıyan bu dönüşüm, zaman içerisinde, iki önemli aktörün bölgesel ölçekteki politika ve yapılara ilişkin yaklaşımını da önemli ölçüde değiştirmiştir.

Bütün bunlara ek olarak, bu dönemdeki öğrenme süreçleri sayesinde, yaşanan tecrübelerden alınan dersler, aynı hataların tekrarlanmasının da önüne geçerek bütünleşme hareketinin sürdürülebilir nitelikte olması noktasında önemli katkıda bulunmuştur. Sınır ve benzeri konulardaki anlaşmazlıkları körükleyen etnik vurgular azalırken, bu noktada ortak kültürel miras bölgesel bütünleşmenin altyapısını oluşturan bir etmen gibi ele alınmıştır. Bu, aynı zamanda, son bölümde değinilecek olan ABD karşıtı bölgesel kimliğin inşasında da önemli rol oynamıştır. Bunun yanında, geçmişin korumacı yönü ağır basan, daha içe kapanık bir organizasyon modeli öngören yapılarının ekonomik gelişim, refah ve aktörlerin yapısal güçlerinin artmasında faydalı olmadığını kanıtlayan deneyimlerinin ışığında, ticaretin ve ekonominin serbestleşmesine yönelik adımların, 1990 sonrası bütünleşme dalgasının hâkim fikri haline gelmesi, bu tecrübelerin ve aktörlerin geçmiş deneyimlerinin bu konuda ne kadar önemli bir konumda olduğunu bize göstermektedir.

Bu çerçevede, 1985 yılındaki Foz de Iguazu Deklarasyonu ile başlatılan Arjantin ve Brezilya arasındaki iş birliği projesi, 1988 Arjantin-Brezilya Bütünleşme ve Ekonomik İş Birliği (PICE) anlaşmasının imzalanmasıyla kurumsallaşırken, bölgenin bütünleşmesi adına da en önemli adımlardan birisi atılıyordu. MERCOSUR, işte bu inisiyatife, 1991 yılında Uruguay ve Paraguay'ın da katılmasıyla ortaya çıkan bir bütünleşme hareketi ürünü olarak Avrupa dışı dünyadaki en başarılı bölgeselleşme örneği haline gelmiştir. Bugüne kadar inişli çıkışlı bir yolculukla da olsa gelişerek varlığını sürdüren MERCOSUR'a ilişkin önemli bir kırılma noktası da ilk on yılının sonlarından itibaren yaşanan krizler ve artan bölgesel kimlik vurgusu ile derinleşen sosyo-kültürel ve politik boyutudur

3.3.Hegemonya karşıtı bölgesel kimlik ve bütünleşmenin güçlenmesi

Kültürel faktörlerin ve buna bağlı olarak kimlik kavramının uluslararası ilişkiler disiplinine dönüşü ve analizde önemli yer tutması, iki kutuplu düzenin materyal faktörleri öne çıkaran doğasının 80'li yılların ortalarından itibaren geçirdiği dönüşümle doğrudan ilişkilidir (Lapid, 1996). Bu bağlamda, bölgesel bütünleşme alanındaki çalışmaların ve söz konusu dönemde hızlanan Güney Amerika'daki bölgeselleşme hareketinin bundan muaf görülmesi olası değildir. Gittikçe azalan sistemik baskı bölgesel girişimlerin daha gerçekçi ve sürdürülebilir bir altyapı üzerine inşa edilmesini sağlarken, kurulacak yapıların içerisinde bulunan bu yeni ekonomik çevrenin hâkim dinamiklerine adapte olması da kaçınılmaz bir hal almıştır.

Güney Amerika'da bölgesel nitelikte bir kimlik inşa edilmesine ilişkin olarak iki temel husus ön plana çıkmaktadır. Bunların başında, İber Yarımadası ülkelerinin bölgedeki hakimiyet döneminden miras kalan kültürel ortak payda gelmektedir. Bölgedeki bazı küçük devletler dışında her ülkenin geçmişinde farklı hatıralarla anılan bir İspanyol ya da Portekiz hakimiyeti süreci bulunmaktadır. Bu durum sadece ortak bir kültürel payda meydana getirmekle kalmayıp, aynı zamanda, yukarıda da vurgulandığı üzere anti-empyralist bir duruşun bölge ülkeleri tarafından zaman zaman değişen yoğunlukta da olsa benimsenmesine yol açmaktadır. Bu noktadaki bir diğer

önemli faktör ise bölgenin, küresel düzeyde hegemonik bir güç olan ABD'nin coğrafi olarak çok yakınında ve sürekli olarak etkisine açık durumda olmasıdır. Soğuk Savaş'ın son yıllarından itibaren jeo-ekonomik bir çerçevede şekillenen dış politikası kapsamında adeta Washington'ın laboratuvarı haline gelen Güney Amerika, önce neoliberal politikaların ilk hedefi haline gelmiş ve aynı zamanda, 2001 sonrası ABD'nin Ortadoğu'daki hamlelerinde sıkça şahit olduğumuz askeri ve ekonomik öğelerin iç içe girdiği politikaları açısından bir test alanı işlevi görmüştür (Manero, 2009). Bu durum 1998 Asya piyasaları krizinin etkileri hissedilmeye başlandıktan kısa süre sonra, 1999'da Brezilya'yı devalüasyona iten ve 2001'de Arjantin'in IMF desteğine rağmen iflasına yol açan ekonomik darboğazla birlikte düşünüldüğünde, Güney Amerika'daki anti-empyralist tutumun ABD hegemonyası karşısı bir duruşa dönüşmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

Bütünleşmenin sosyo-kültürel bağlarının da arttığı bu dönemde, bölgede sol tandanslı hükümetlerin başa geçmesi, söz konusu krizlerin doğal bir sonucu olarak görülürken bahsedilen kimlik algısının güçlenmesine yol açtı. 2002'de Brezilya'da Lula da Silva'nın seçilmesinin ardından, Arjantin'de Krichner (2003), Uruguay'da Tabaré Vazquez'in (2005) göreve gelmesiyle MERCOSUR önemli bir dönüşüm geçirdi (Dabène, 2009: 144) ve bütünleşmenin kapsadığı alanlar çok daha geniş hale geldi. Bu dönüşüm kapsamında, eğitim ve sosyal alanlara da yayılan bütünleşmenin siyasi-kurumsal ayağı da güçlendirilirken, bölgesel dayanışma ve birliktelik genel anlamda küresel baskı ve tehditlere karşı iş birliği etrafında şekillenir hale geldi. Bu noktada ABD, bütün bu baskı ve tehlikeler üzerindeki hegemonyası sebebiyle, bölge aktörlerinin söylemleri ve eylemlerinde açıkça görülebileceği üzere, karşısında birlikte mücadele edilmesi gereken bir unsur olarak öne çıktı. Bu algı, siyasi elitin yanı sıra toplumlar nezdinde de güçlenmek suretiyle bütünleşmenin meşru zeminini de sağlamıştır.

Söz konusu dönemde hem bu hareketlerden hem de özellikle Brezilya'nın küresel bazda hegemonya karşısı sosyal bir güç olarak nitelendirilebilecek BRICS ülkeleri içerisindeki konumundan rahatsız olan ABD'nin bölge dinamiklerine çeşitli yollarla müdahale etme çabalarına rağmen XXI. yüzyılın ilk yıllarındaki bu dönüşüm, MERCOSUR çerçevesindeki iş birliğinin daha da derinleşerek ve güçlenerek bu dönemi atlatmasını mümkün kılmıştır. Bugüne geldiğimizde ise bahsedilen dönemdeki hükümetlere benzer hükümetler ve liderler görevde olmasa da bölgenin bütünleşme noktasındaki eğilimi aynı şekilde sürmektedir. Krizlerle dolu bir dönemin etkileriyle inşa edilmiş olan bölgesel kimlik, değişen şartlar göz önüne alındığında aynı güçte olmasa dahi yok olmamış ve hale bölgesel bütünleşme adına umut verici adımların atılmasını kolaylaştırmaktadır. Bunun en somut örneklerinden biri de 2008 yılında doğan, AB örneğinden yola çıkarak 2019 yılında Avrupa benzeri bir bölgesel topluluk oluşturmayı hedefleyen UNASUR'dur. Ayrıca, başta Bolivya olmak üzere bölgedeki diğer ülkelerin MERCOSUR'a katılma başvurularındaki hızlanma da bu olumlu gidişin en azından yakın gelecekte yön değiştirmeyeceği izlenimini güçlendirmektedir. Günümüzde AB'nin içerisindeki bulunduğu çalkantılı süreç ile ilişkili biçimde bölgeselleşme hareketlerine yönelik şüphelerin tekrar artmaktadır. Bu bağlamda, Güney Amerika, bahsedilen bu girişimlerin geleceği ve gelişerek sürdürülebilir niteliğini açısından en önemli bölgelerden birisi olarak öne çıkmaktadır.

SONUÇ

Francesco Duina'nın (2006) da vurguladığı gibi, bölgeler ve serbest ticaret, aslında, sosyal yapılar ve/veya siyasi projelerdir. Bu çerçevede, bölgesel bütünleşme hareketleri de karşılıklı

etkileşim, sosyalleşme, öğrenme süreçleri aracılığıyla inşa edilirlerken birçok farklı faktör gibi bölgesel kimliğe ilişkin paylaşılan algılar da bu yapıların biçimlenmesinde önemli rol oynar.

Bölgesel bütünleşme hareketleri alanındaki çalışmalarda klasik kuramsal araçların hakimiyetinin kırılmasıyla ve özellikle inşacı yaklaşımın bu alandaki etkinliğinin artmasıyla materyal olmayan faktörler ve tarihsel süreçler analizde merkezi bir konuma yerleşmiş ve bu şekilde bu alanın vizyonunun genişlemesini sağlamıştır. Aynı zamanda, özünde suni bir ikili karşıtlık olan, eski-yeni bölgeselleşme anlayışının çalışmaların önünde bir engel teşkil ettiği yönündeki farkındalığın da güçlenmesi bu anlamda önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu noktada, fikirlerin, normların ve paylaşılan değerlerin bölgesel bütünleşme konusundaki önemine vurgusuyla inşacılığın yükselişi bu katkıların önünü açan en önemli etmen olmuştur.

Buraya kadar vurgulandığı üzere, çok uzun bir geçmişi olan ve aslında birçok farklı yapı ve biçimdeki örgütlerin varlığıyla oldukça karmaşık olarak değerlendirilebilecek Güney Amerika bütünleşmesi, bu çalışmanın ölçeği ve amacı gereği sadece MEROSUR örneği üzerinden ele alınmış olup bu çerçevede, örgütün doğuşuna kadar yaşanan süreçte edinilen tecrübelerin, etkileşimlerin ve aktörler tarafından öğrenilenlerin sağlam ve sürdürülebilir bir bölgesel bütünleşme adına ne kadar önemli olduğu görülmüştür. Aynı zamanda, paylaşılan değerler üzerine inşa edilen bölgesel kimliğin özellikle çalkantılı dönemlerde örgütün üyelerinin dayanışmasını artırmadaki önemli rolü de net bir biçimde ifade edilmiştir.

Sonuç olarak, sağladığı ontolojik zenginlik ile inşacılık bölgeselleşme çalışmaları alanındaki analizin gelişmesinin önünü kayda değer biçimde açmaktadır. Çalışmaların Avrupa dışına taşınması bu gelişimi perçinlerken, özellikle MERCOSUR örneğine uygulandığında bu bakış açısı, Güney Amerika bütünleşmesini inceleme noktasında çok elverişli bir perspektif sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adler, E., (1997), "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations*, 3(3), s. 319-363.
- Axline, A., (1981), "Latin American Regional Integration: Alternative Perspectives on a Changing Reality", *Latin American Research Review*, 16(1), s. 167-86.
- Dabène, O., (2009), *The Politics of Regional Integration in Latin America: Theoretical and Comparative Explorations*, New York: Palgrave Macmillan.
- Dedeoğlu, B., (2015), *Uluslararası İlişkilerde Özel Bir Alan: Bölgesel Bütünleşme Kuramları, Yaklaşımları, Modelleri*, İstanbul: YeniYüzyıl.
- Duina, F., (2006), *The Social Construction of Free Trade: The European Union, NAFTA and MERCOSUR*, Princeton: Princeton University Press.
- Fabbri, C., (2005), "The Constructivist Promise and Regional Integration: An Answer to 'Old' and 'New' Puzzles. The South American Case", *CSGR*.
- Hopf, T. (1998), "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security*, 23(1), s. 171-200.
- Lapid, Y. (1996), "Culture's Ship: Returns and Departures in International Relations Theory", *Kratochwil F. ve Lapid Y., der., içinde The Return of Culture and Identity in IR Theory*, Colorado: Lynne Rienner, s. 3-20.

- Manero, E., (2009), "Géostratégie Américaine Et Intégration Régionale En Amérique Latine: La Monnaie De Fer", Bulletin de l'Institut Pierre Renouvin, 2(30), s. 125-45.
- Renwick, D., (2016), "MERCOSUR: South America's Fractious Trade Bloc", Council of Foreign Relations, <http://www.cfr.org/trade/mercosur-south-americas-fractious-trade-bloc/p12762> (Erişim: 12.04.2020).
- Price R. ve Reuss-Smit C., (1998), "Dangerous Liaisons? Critical International Relations Theory and Constructivism", European Journal of International Relations, 4(3), s. 259-94.
- Ruggie, J. G., (1998), Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization, New York: Routledge.
- Caballero, S. S., (2009) "Regional Integration Theories: The Suitability of a Constructivist Approach (at Least in the Case of South America)", Globalisation and Governance, IPSA, Chile.
- Söderbaum, F., (2003), "Introduction: Theories of New Regionalism", Söderbaum F. ve Shaw T., der., içinde Theories of New Regionalism, New York: Palgrave Macmillan, s. 1-22.
- Wendt, A., (1992), "Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", International Organization, 46(2), s. 391-425.
- Wendt, A., (1995), "Constructing International Politics." International Security, 20(1), s. 71-81.
- Wynia, G., (1970), "Central American Integration: The Paradox of Success", International Organization, 24(2), s. 319-34.